

НАЙ-БЯЛОТО БРАШНО

От някакво прастаро българско „мъжко време“ е онова чувство за принадлежност и обич към родното място, което Вачков изпитва към Трънчовица. Вълнението в думите му е толкова наситено, че дори редакторското заглаждане не може да го изчисти. Има го и в гласа на актьора, записан на магнетофонна лента.

„Роден съм в село Трънчовица и ако трябва отново да се родя, пак тук искам да стане това...“

Селото е католическо. Малко се притесних от спонтанния си смях, когато Силвия ми разказа, че по случайност Григор Вачков не е получил за малко име „Наполеон“. А баща му, дядо Вачко, носел кръщелно име „Бонифаций“.

Как да не се смееш? Един от най-българските артисти, който превърна в свои „рождени имена“ тези на Иван Ефрейторов и Лазар, е можело да се нарича „Наполеон Бонифаций“!

Не може да се пропусне обаче, че католическото влияние е дало своето, за да запази селото родовото си чувство за памет. Спомените си за Григор Вачков съселяните му не започват от познанството си с него, а чак от 1648 година, когато е построена църквата и училището към нея, оцеляло до началото на миналия век.

„Селото ни беше много бедно и подложено постоянно на подигравки от съседните села заради католическия му характер. В такъв случай един беден, подхвърлян човек с какво би могъл „да избие“? Със собствени сили – като се мобилизира да учи, да измисля, да търси. „Мааани ги тия трънчовичани!“ – казвали съседите. С какво да отговорят моите съселяни? Със смях!“

Мартина е кръстена на баба си. Тя си отишла от света твърде млада – Гришата бил само петнайсетгодишен.

В семейството на Вачко Григоров са родени пет деца. Двете братчета на Григор починали съвсем малки. С опасно промеждие започнал живота си и Гришата. Дошлите да видят новороденото роднини забелязали, че от люлката капе кръв. Пъпът на бебето се бил развързал.

Каките Люба и Райна през целия си живот ще се отнасят към своя Гриша с изключителна грижа. Детството му е пълно с игри край Осъм, с прости трапези (цял живот любимото му ястие ще останат печените чушки със сирене), с много обич под покрива от турски керемиди.

Вачков ще се връща в Трънчовица отблизо и отдалеч. Плевен, където ще продължи обучението си в гимназията по лозаро-винарство през 1946-а. Един от преподавателите му е Руси Вълчев, бащата на Светлин Русев. Гришата ще запази през целия си живот изключително топло чувство към учителя си. На една плевенска среща със зрители малко ще смути домакините, споменавайки, че единственият човек от този град, който го е поздравил за званието „заслужил артист“, е именно старият му учител.

Плевен наистина му е скъп. Тук за първи път гледа професионално представление. Оттам нататък често ще се усеща в театъра повече под свой покрив, отколкото в квартирата си. След представлението остава да спи на столове. На

другия ден продължава да гледа репетиция, дневния спектакъл за войници и вечерния. Случва се с един билет да види четири представления. Трънчовица обаче е мястото, където ще се върне, за да покаже като самодееен изпълнител театралните си вълнения. От Плевен до село нередко върви пеша. И начаса се захваща да прави театър.

През ваканциите поставя пиеси, лепи афиши, пише и продава билети. Ръководеният от него естрадно-сатиричен състав получава името „Стършел“.

Цялата тази бурна дейност е пред очите на търпеливия дядо Вачко. Той не спира да се надява, че синът му ще стане агроном.

Мартина ми беше казала, че дядо Вачко ѝ приличал на Ференц Лист. Понеже познавам чувството ѝ за хумор, помислих, че това е просто добра находка. Докато не видях снимката. На нея старецът наистина прилича на композитора. Много ясно очертан овал на лицето. Рамене, останали несвити от годините. Бяла права коса, неочаквано дълга за български селянин. Мартина не спира да търси още сравнения, за да добия представа от нейния забележителен дядо.

– Приличаше хем на Лист, хем на индианец!

Вече доста възрастен, дядо Вачко останал в дома на сина си. За Григор няма как да е била неразбираема мъката на баща му по Трънчовица. „Сакълдисвам се!“ – била фразата, с която обяснявал трескавото безпокойство, което го карало да излиза от апартамента. То било причина още подвижният старец често да ходи до гарата, да посреща влаковете от Плевен и да търси някой от своя край, с когото да разговаря.

Не, не преразказвам епизод от филма „Дърво без корен“. Там има подобен, но първо се е случил с дядо Вачко. Кинорежисьорът Христо Христов го научил и го добавил във филма си по сценария на Николай Хайтов. Любопитно е и друго – първоначалната идея била Гришата да играе този герой, но поради заетост трябвало да откаже предложението. Иначе щял да влезе в уникална роля, повлияна от живота и характера на баща му.

Веднъж Гришата запитал дядо Вачко:

– Добре, ами като не слезе никой от нашия край, какво правиш?

– Че като не слезе, какво? Утре нали пак има влак? – отговорил на въпроса с въпрос старецът.

За него с обич разказвал Радичков на Дончо Цончев:

„Веднъж дядо Вачко излязъл сутринта и до късно вечерта го нямало. Гришата го беше търсил с милиция, в Бърза помощ, навсякъде. И какво мислиш? От влака слезли наведнъж трима. Двама от Трънчовица и един от гара Левски. Посрещнал ги дядо Вачко, завел ги където имали работа, обядвали заедно, правили каквото правили, а вечерта ги завел и на цирк. Семейството на Гришата в пълна тревога, а той се връща, старецът, гледа ги победоносно и очите му светят...“

Дядо Вачко носел в себе си жива артистична жилка. Живеейки в дома на сина си, не се затворил в себе си и в спомените за миналия живот. Търсел да влезе в крак с новото, пред което го изправял градският му живот. Научил се да пуши на 75 години, за да бъде добра компания на пушачите около себе си. Цигарата му висяла в края на устните – също като на Гришата. Дори когато отивал да изхвърли боклука, намятал сако: бил забелязал, че такава е тукашната мъжка мода.

Също като сина си, старецът много харесвал телевизионната говорителка Мария Тролева. Не си лягал преди тя да пожелае лека нощ на драгите зрители. Мартина се чудела защо дядо ѝ дреме пред телевизора. Накрая разбрала: от учтивост старецът не смеел да стане от мястото си. Страхувал се, че Мария Тролева може да го види. Отговарял любезно на нейното „лека нощ“ и чак тогава отивал да си легне.

През 70-те години бутилката „Метакса“ била особено ценен подарък. Гришата получил ценното питие от свой приятел грък, участник в екипа на „На всеки километър“. Глътка „Метакса“ с кафето доставяла истинско и изискано удоволствие на гостите в дома на актьора.

Внезапно обаче течността в бутилката започнала бързо да намалява. Дядо Вачко обяснил, че ползвал скъпоценния коняк, за да... жабури болен зъб. „Ами нали казахте, че това било най-хубавото?“ – запитал изненаданата Силвия.

Мартина: Към майка ми, мен и приятелките ми се обръщаше с „Данке!“. Това е някакво трънчовско обръщение, нещо като „Миче“ или „Девојко“. Често глезено ми казваше и „Зайче“. Човек се подсмивва на другите за неща, които сам прави, но у себе си не ги вижда. Така и аз понякога съм се подигравала на обръщения като „Мило“ или „Сладко“, но няхах нищо против на мен да ми викат „Зайче“. А дядо ми пък се е подсмиввал на мен. Веднъж отвори вратата на стаята ми и каза: „Майка ти, зайкинята, те вика!“.

Подозирали, че дядо Вачко не е много по пътуванията: животът му бил минал главно на село, откъде да дойде

глад за пътешествия. Гришата решил да направи подарък на баща си. Изпратил го на автобусна екскурзия в Гърция.

Мартина: Върна се с трогателни подаръци за всички, доволен до немай къде. Ние бяхме малко учудени от лекотата, с която прие пътуването, но той ни довърши: „Хубаво е в Гърция, Гриша, обаче съм чувал, че най-хубаво било в Париж!“.

Въпреки възрастта си, старецът бил готов да хукне и към други места по света. Тъгата по Трънчовица не заличавала любопитството към Париж.

В непрекъснатото работене, свързано със снимки, репетиции, представления, ще остане запазено място за една волност, която Григор Вачков от време на време си позволявал. Явно и той като баща си се е „сакълдисвал“, ако остане дълго време далеч от Трънчовица.

Мартина: Много ме размиваше с това, че всичко по пътя към Трънчовица приемаше като неவிждано прекрасно. „Гледай, гледай какви пътища, а?“ Гледам – път като път. „Какво зелено, забелязваш ли?“ Да, край пътя дървета, зелени, както всички дървета. „Виж как е обработено всичко!“ Обработено е, да, хубава гледка, ама такива има навсякъде в България?

Често непредвидено палел колата, за да заведе свои приятели в Трънчовица или се отклонявал от пътя за морето, за да види родното си село, за чието име се шегувал, че произтича от дядо Трънчо и баба Вица.

– Коле, Коле! – „подмамвал“ с грейнали очи Никола Анастасов. – Ела да видиш има ли по-бяло брашно от брашното в моето село!

Домът му оставал винаги отворен за гости, а за хората от Трънчовица направо си бил „софийският хан“. Винаги с гордост запознавал съселяните с колегите си. За хората от Трънчовица това било голямо преживяване, още повече че и тях ги представяли като забележителни личности – кога на Апостол Карамитев, кога на Никола Анастасов.

Забележителни били – нали са родом от Трънчовица.

Радвало го, когато някой от приятелите подхванел идеята му за трънчовските Адам и Ева. Вели Чаушев добавил към откритието на Гришата, че въпросните дядо Трънчо и баба Вица, освен че били плодови, били и с чувство за хумор. Бодящо с тръни и оставящо следи. Гришата се съгласявал. Никой обаче не си спомня неговият собствен хумор да е бил бодлив. По-присъщи му били дяволитата усмивка, лекият присмех. Но някъде в себе си сигурно е носил „бодил“. Иначе Мартина нямаше да ме подсеца за далечната си прабаба Вица, коментирайки някои мои черти...

В детството на актьора Трънчовица е наблюдавала всички важни моменти от българската история, разиграни епично под ръководството на Гришата. Пийналите посетители на кръчмата се спирали, за да дадат път на хвърковатата чета на Бенковски, яхнала тояги. Друга вечер срещата с историята и изкуството е посветена на превземането на кораба „Радецки“. Бащите на „актьорите“ великодушно разрешавали на синовете си да вземат капациите на каруците, за да има откъде да „слязат“ преди да целунат българския бряг – в случая прашната селска улица. А най-вълнуваща била сцената „Левски пред турския съд“, в която Григор Вачков, още без забрана да рецитира, мъкнел вместо железния синджир също тъй тежката волска капистра.

Днес читалището в Трънчовица се нарича „Григор Вачков.“ И със сигурност за децата и внуците на прия-

телите му той не е просто името от читалищната табела. Дори в тия времена, когато паметта ни избелява лесно като евтин трикотаж.

Актьорът Вели Чаушев разказва за свое посещение в Трънчовица през 1982-ра. Изминали са вече две години откак Григор Вачков го няма.

Празникът на самодейността е събрал много хора. В центъра на голяма поляна – вдигната естрада. Над нея – цветен портрет на Гришата. Засмян, с каскет, „сякаш готов да гледа и да се радва“.

Празникът е в негова памет. Така и го обявяват.

„Питах се – спомня си Вели Чаушев, – как ли ще го започнат? И като засвири селски духов оркестър една игрива песен, като надойдоха веселите самодейци от селото, па като почнаха направо да кълцат на салата селските си случки и събития с истинските имена на виновниците, като пламна оня народ... Сякаш Гришата е закъснял да дойде, но се е обадил да започват. Ей сега ще се появи, ще види, че не се смея и ще метне: „Ти тая как я смяташ? Я се засмей, докато е светло!“

– Марти, той лесно ли се смееше?

– Не. И не се смееше силно. Имаше едни свои възклицания (имитира ги), с които показваше радост, мъка. Като например във филма „Мъжки времена“, когато Мариана Димитрова се е качила на дървото, а той я гледа. И се радва. Хем ѝ казва: „Няма къде да отидеш, ще ми паднеш в ръцете“, хем ѝ се възхищава на смелостта. Ето там се вижда една много негова реакция. Но не беше по шумния смях.

На стената, в днешния дом на Мартина, има един портрет, нарисуван от Иван Кирков. Тъмно лице, очи на рис,

коса, която е започнала да се „прибира“ назад от челото. Има нещо много завършено в очертанията на тънките устни. Сякаш това е „хармоничният миг“ на лицето. Острият, привличащ поглед и липсата на сянка от усмивка.

Портрет на човек, уловен в мълчанието му. На мъж, който няма как да се смее шумно.

„Там, на поляната в Трънчовица, си помислих: този човек го честват не защото го няма, а защото го има“ – завършва спомените си от самодейния празник Вели Чаушев.

Много от приятелите на Гришата, преди да ги настигнат и препънат многото години, ще продължават да посещават Трънчовица. Независимо един от друг, те ще виждат тук пейзажа, който влива живот в спомените за приятеля. Много от тях – режисьорите Едуард Захариев и Младен Киселов, художниците Георги Ковачев-Гришата и Милка Пейкова, актьорите Веско Зехирев и Димитър Бочев ще дойдат на празника, когато читалище „Пробуда“ приема името „Григор Вачков“. Някои от тях са били свидетели на завръщанията на Григор Вачков в родното му село през последните години.

„Гришата минаваше по килим от цветя. Цялото село се стичаше да го види...“

Обичта, смесена с болката, отдалечаването във времето винаги помагат да се циментира паметник на този, който си е тръгнал от света. Да се покрие с мраморна плоча своенравие, човешката му различност. Някак всестранно съвършени се оказват ония известни личности, които не са сред нас и сякаш окончателно се отдалечават заради глупавите ни добри намерения да ги доразкрасим. Стават нереални, прозрачни, безинтересни.

Още в първите месеци след смъртта му приятелите и близките като че ли усещат, че трябва да пазят Гришата от подобно въздигане. Самохаресването, още повече самоидеализирането, са били за него неразбираеми. Защо да се стоварват върху паметта му?

В това отношение Григор Вачков е оставил на света един сигурен пазител на нередактирания спомен за него – съпругата си. Тя ще подреди без претенции първата сбирка от фотоси в преименуваното някогашно трънчовско читалище „Пробуда“. На помена за четирийсетте дни ще тръгне с много хора от театъра към Трънчовица и там ще пекат агне сред природата.

През нощта ще чуе в съня си Григор Вачков да ѝ казва: „Мой човек“.

И днес, при среща с нея, не е трудно да се досетиш за една сигурна черта на близост между хубавата невръстна пионерка и малко страшноватия младеж от Трънчовица: непоносимостта към разкрасяването.

Силвия и Мартина говорят с хубаво чувство за родното село на Гришата, но също без захаросване. Мартина даже е подчертано сдържана. Силвия си има друго обично селско място, където е къщата, която сама е издигнала след смъртта на съпруга си. Къща, която също работи на „три смени“ за гостите, откъдето и да пристигат. Както някога домът на Силвия и Гришата. В селската къща на Силвия има много снимки на Григор Вачков. Тук са и няколко негови портрета от различни художници, някои от които, с присъщата си откровеност, тя признава, че не харесва.

Гришата лесно се влюбвал във всичко, което му замиришело на природа и село и му напомнело Трънчовица. Възторгът на немногословния човек винаги отеква силно.

Затова, четейки думите на Вачков, ще речеш, че там някъде, в Плевенско, се е откъснало парче от рая. Чак да те хване страх да отидеш до там, за да не видиш друго.

Спомням си разказаното от един известен български кинорежисьор, който искал да снима филм по Радичков в родния край на писателя. Пристигайки на място, видял, че нищо магично нямало в пейзажа, даже бил донякъде безличен. Оглеждал се, търсил и накрая преместил мястото за снимки в много по-колоритните Родопи. Ненадминатата природа се оказала постна извън погледа на писателя. Кретала немощно след прекрасно измисления от него образ.

Непростимо може би не стигнах до Трънчовица, но си мисля, че и да се озова някога там, ще избира да я заобиколя, за да си остана с описаното от Григор Вачков село.

Силвия и Мартина са дарили старата трънчовска къща на Вачкови на обичното му село. Очаквали да бъде възстановена и да ѝ се даде нов живот като клуб на местната младеж. В неразборията на последните две десетилетия това не се случило и старата къща започнала да се руши. Едва преди година новият кмет, който не знаел за дарението, се погрижил къщата да отвори врати. Сега там, освен паметна плоча и беседка, има и асма, която съживява уюта на някогашния дом на дядо Вачко.

– Ако можехте да избирате, къде щяхте да се родите?

На този много изтърган въпрос Григор Вачков ще даде предвидим отговор: в Трънчовица.

Но ще „поставя условия“: река Осъм да стане пак чиста и буйна както някога, дъбовите и брястовите гори да се върнат в землището и най-важното – никой да не се опитва да произвежда ориз в ливадите, защото от подобни опити не остават нито ориз, нито ливади.

Ехото на патриотичните детски игри и страстта към родния край ще се обадят най-неочаквано в един случай от годините на най-голямата му популярност.

Страната е в период на поредното административно делене. Среща на студентите от университета в Свищов с любими актьори: Григор Вачков и Никола Анастасов. Аулата препълнена. Настроението приповдигнато. След многобройните въпроси и непрекъснатите аплодисменти, въодушевен от емоционалността на младите хора, Вачков неочаквано призовава:

– Да си върнем Свищов в плевенски окръг!

Мощно подкрепящо „ура“ посреща предложението.

В ония времена подобно въодушевление не можело да остане безнаказано – административните подредба и преподредба бяха висша държавна и партийна работа, т.е. публично не се обсъждаха, а само се подкрепяше тяхната правилност. Пък и с какъвто и плам да си зареден, Свищов си е повече в търновския, отколкото в плевенския край.

Никола Анастасов, който в случая запазил хладнокръвие, обърнал внимание на приятеля си и на друго обстоятелство. Наелектризираните от срещата с Вачков студенти били от различни краища на България и в коя област е сложен Свищов едва ли ги вълнувало толкова дълбоко.

– Те викаха заради теб!

– Знам бе, Коле! Ама като ми се ще да си върнем Свищов!